
L'ús de coves santuari al massís del Garraf durant el període ibèric

---

Alejandro Ros

*Departament de Prehistòria,
Història Antiga i Arqueologia.
Universitat de Barcelona*

Resum

En la present comunicació tractarem sobre les coves santuari ibèriques al massís del Garraf. A la zona del massís del Garraf hi ha un bon nombre de coves en moltes de les quals s'ha constatat l'existència de ritus en època ibèrica que perduren en el moment tardà i que en alguns casos arriben fins a època romana. Fins i tot el període ibèric tardà està millor representat, ja que el percentatge de ceràmiques d'importació que arriben a la península és més alt i per tant és més fàcil la datació. Els materials que es troben a les coves correspondrien, fonamentalment, a dipòsits culturals i votius. Finalment, tractem sobre la delimitació del territori de la Cessetània i la Laietània, que tradicionalment se situa al massís del Garraf i valorem la possibilitat que formés part de la Cessetània.

Paraules clau

Arqueologia, ibèric, cova santuari, Cessetània, frontera

Resumen

El uso de cuevas santuario en el macizo del Garraf durante el período ibérico

En la siguiente comunicación trataremos sobre las cuevas santuario ibéricas en el macizo del Garraf. En la zona del macizo del Garraf hay bastantes cuevas en muchas de las cuales se ha constatado la existencia de ritos en época ibérica que perduran en el período tardío y que en algunos casos llegan hasta época romana. Incluso el período ibérico tardío está mejor representado ya que el porcentaje de cerámicas de importación que llegan a la península es más numeroso y por tanto la datación es más fácil. Los materiales que se encuentran en las cuevas corresponderían, fundamentalmente, a depósitos culturales y votivos. Finalmente trataremos sobre la delimitación del territorio de la Cesetania y la Layetania que tradicionalmente se sitúa en el macizo del Garraf valorando la posibilidad que formara parte de la Cesetania.

Palabras clave

Arqueología, ibérico, cueva santuario, Cesetania, frontera

Abstract

The use of cave sanctuaries in the Garraf during the Iberian period

This paper discusses the Iberian cave sanctuaries of the Garraf massif. In the area of the Garraf massif there are a considerable number of caves, many of which have yielded evidence of rites in the Iberian period, continuing until late Iberian times and in some cases into the Roman period. The late Iberian period is in fact the best represented, as it features a greater proportion of pottery that was imported into the Peninsula, and as such is easier to date. The material found in the caves chiefly consists of objects for worship and votive offerings. Lastly, we consider the boundary between the regions of Cessetania and Laietania, which is traditionally thought to pass through the Garraf massif, and we assess the possibility that the massif formed part of Cessetania.

Keywords

Archaeology, Iberian, cave sanctuary, Cessetania, boundary

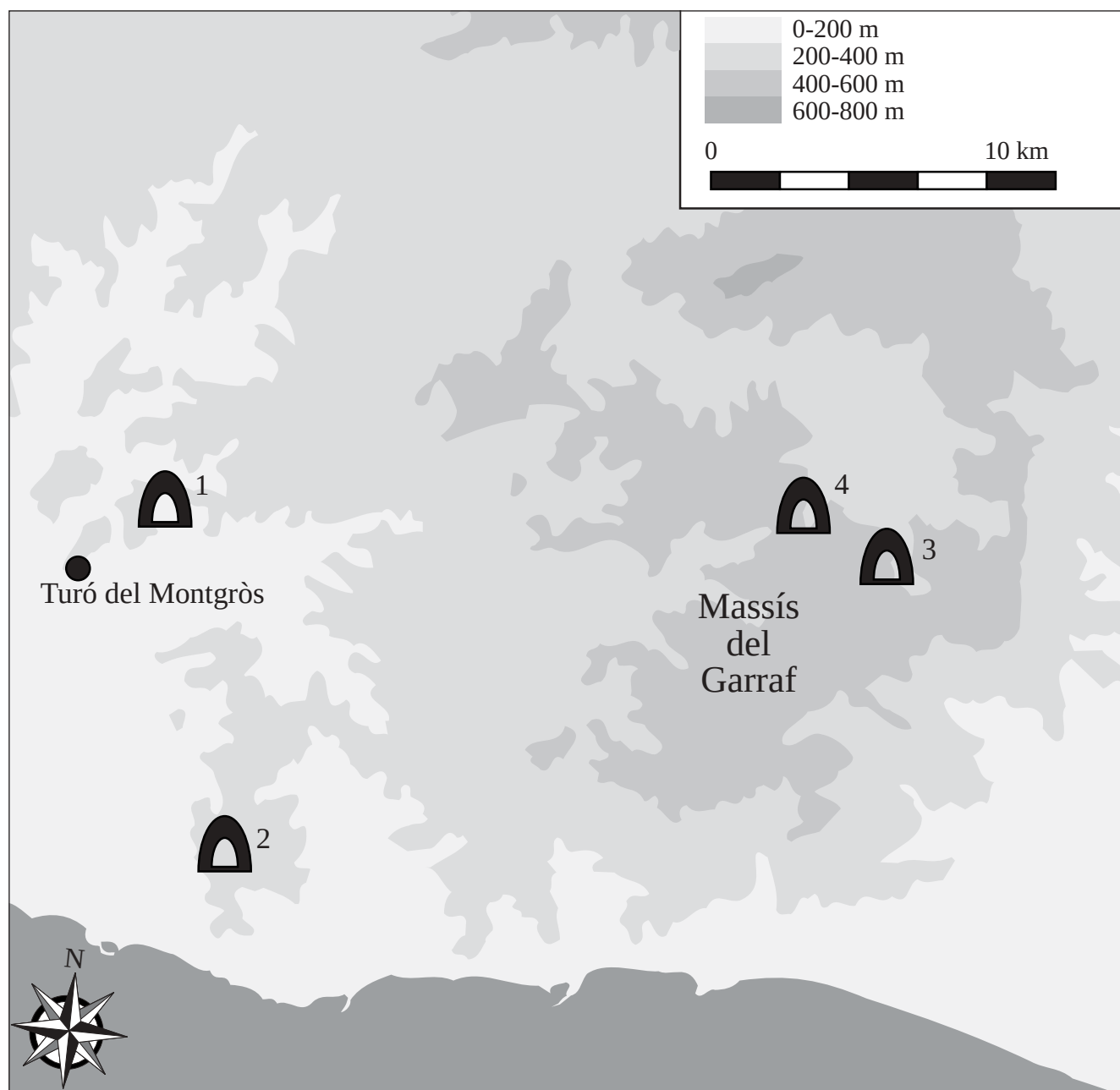
Introducció

El problema de les probables coves santuari és un tema poc tractat, alhora que interessant ja que és una de les possibilitats de conèixer una mica més l'espiritualitat ibèrica, fins ara pràcticament desconeguda. Els textos escrits pels grecs i romans parlen de llocs a l'aire lliure i a coves. Erròniament s'ha considerat que aquesta modalitat és un préstec oriental, però l'elecció d'aquests llocs sagrats té una llarga tradició i no respon a un estímul extern (LUCAS, 1983, 238).

Existeixen treballs sobre aquestes coves, el més important dels quals va ser elaborat per Milagros Gil-Masarell per a la zona valenciana. Milagros Gil-Masarell caracteritza les coves valencianes per la seva morfologia estructural, d'accés difícil i llargues galeries i per l'elevat percentatge de petits recipients que classifica com a vasos rituals o calzerets (GIL-MASCARELL, 1975).

A la zona catalana, al marge de les informacions apare-

gudes en publicacions referides a altres períodes, cal destacar la publicació del doctor Miquel Tarradell (TARADELL, 1973; 1979) que reivindicava l'existència de llocs de culte en coves en època ibèrica. En la mateixa línia cal situar els treballs de Josep de La Vega (DE LA VEGA, 1987), que comparen les característiques de les coves catalanes amb les valencianes. Josep de La Vega indica en el cas de les coves santuari catalanes una morfologia estructural molt simple ja que sovint estan constituïdes per una sola sala, en què penetra la llum sense cap dificultat. D'altra banda, mentre que al sud de l'Ebre la constitució dels aixovars ceràmics es compon de formes amb predomini del tipus gris i perfils d'imitació colonial, de mida reduïda, a Catalunya abunden vasos d'elaboració indígena, *kálathos*, àmfores i en molta menor quantitat fragments de vasets de tipus calziforme elaborats amb pastes grises i roges i importacions (DE LA VEGA, 1987, pàg. 181). L'autor, però, no creu que això indiqui necessàriament una interpretació cultural d'una altra mena.

Figura 1. Situació de les principals coves mencionades en el text.

A la Cessetània hi ha un bon nombre de coves, a causa de les formacions muntanyoses de la serralades Litoral (massís del Garraf) i Prelitoral. En moltes d'aquestes s'ha constatat l'existència de ritus en època ibèrica que perduren en el moment tardà i que en alguns casos arriben fins a època romana. Fins i tot el període ibèric tardà està millor representat ja que el percentatge de ceràmiques d'importació que arriben a la península és més nombrós i per tant n'és més fàcil la datació. En la majoria dels casos es tracta de troballes aïllades que no formen part d'un lot de materials homogeni, com succeeix al País Valencià o a altres coves catalanes com la de l'Espluga de Francolí (RAURET, 1962) o la cova de les Encantades (COLL, 1998).

Les coves santuari ibèriques al massís del Garraf

El massís del Garraf disposa d'un nombre bastant elevat de coves, avencs, rasclers, bòfies i pedruscall, manifestacions càrstiques derivades del fenomen de corrosió de les aigües. Algunes d'aquestes coves tenen freqüentacions durant època ibèrica. Es tracta d'un fenomen que es pot observar tant al vessant nord com al vessant sud del Garraf.

– Cova Negra (Sant Pere de Ribes) (fig. 1, 1). A la cova Negra es va trobar a les excavacions realitzades per Joan Bellmunt als anys cinquanta (BELLMUNT, 1956 i 1957) un frag-

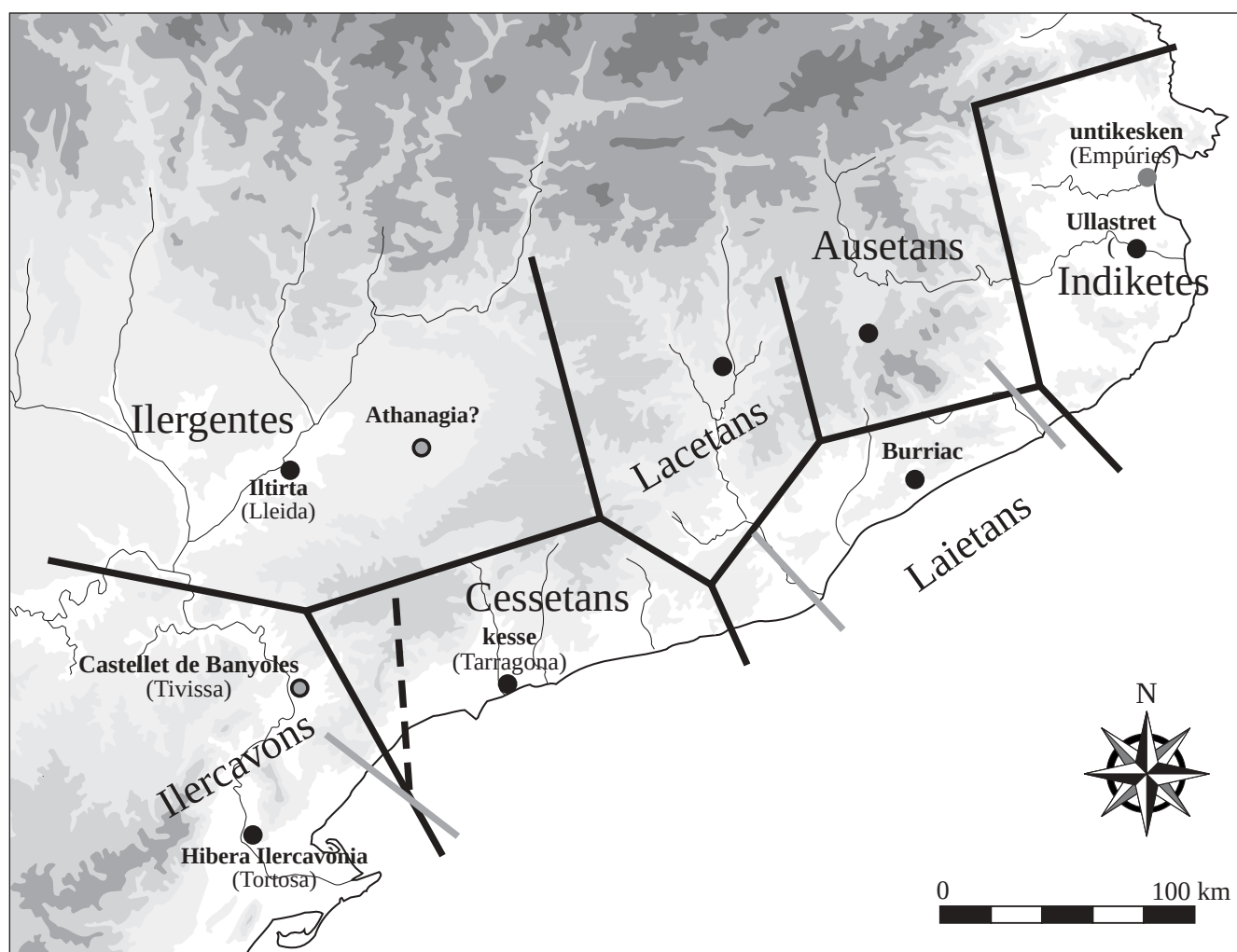
ment del cos d'un *kantharos* realitzat en ceràmica de vernís negre del Taller de Roses, de la forma Lamboglia 40 (Ros, 2000, làmina XII). La cronologia d'aquesta peça abraça del 300 al 225 aC. La resta dels materials d'aquesta cova conservats al Museu són fragments ceràmics a mà i ossos. També es recollí una destrat de basalt, una placa de pissarra verdosa, un fragment de molí, 4 denes de collaret de variscita i terracuita, diversos sílexs, fragments d'una falç de sílex i un ullal d'os.

– Cova del Pi (Olèrdola). A la cova del Pi els treballs realitzats per Joan Bellmunt descobriren enterraments neolítics i calcolítics. Del moment que ens interessa trobem únicament la vora d'un *kálathos* realitzat en ceràmica ibèrica pintada, decorat a la vora amb les típiques dents de serra (Ros, 2000, làmina IX).

– Cova avenc del Gegant (Sitges) (fig. 1, 2). A la cova avenc del Gegant Josep de la Vega va trobar material ibèric: es tracta de fragments de ceràmica a torn, que tant podrien procedir d'una àmfora de boca plana, com de recipients pintats. També menciona l'existència de ceràmica de vernís negre (DE LA VEGA, 1987, pàg. 176-177).

– Cova Cassimanya (Begues) (fig. 1, 3). Dins d'aquesta cova s'efectuaren diverses troballes d'elements votius ibèrics (DE LA VEGA, 1972, pàg. 1; DE LA VEGA, 1987, pàg. 175) entre els quals destaquen fragments de *kálathos* pintats i una gerreta ibèrica realitzada en pasta grisa.

– Cova de Can Sadurní (Begues) (fig. 1, 4). En aquesta cova han aparegut ceràmica ibèrica pintada, ceràmica gri-

Figura 2. Aplicació dels Polígons de Thiessen als protoestats ibèrics del NE peninsular (en gris, els límits segons les fonts antigues).

sa estampillada, dues monedes de Kesse (amb una cronologia a l'entorn del 120 aC) i fins i tot un plom ibèric inèdit perquè resta en mans d'un clandestí (BLASCO, 1981-82, pàg. 16-20). Els autors de la intervenció assenyalaven que la cova era utilitzada com un hàbitat relativament estable durant el segle I aC, o si més no amb una freqüentació de visites molt important (BLASCO, 1981-82, pàg. 30).

Altres coves santuari de la Cessetània

La cova de la Guia (Sant Jaume dels Domenys) conté enterraments de l'eneolític final (SANTACANA, 1974) i materials del període ibèric tardà (ROS, 2000, làmina II). Aquest material consisteix en ceràmica ibèrica (SANTACANA, 1974, fig. 3), ceràmica campaniana B, de les formes Lamboglia 2 i Lamboglia 8, i una moneda de Kesse, un as amb el símbol d'una àmfora, que pertany al període IV (133-105 aC), tipus 2, grup b.

La cova del Bolet (Mediona) ha proporcionat: ceràmica ibèrica tardana representada per les vores d'un *kálathos* i un petit recipient, decorat amb dents de serra; ceràmica comuna ibèrica, i la part del cos d'una ceràmica campaniana B de la forma Lamboglia 2 (ROS, 2000, làm. LIX). També hi ha la notícia de la troballa de monedes ibèriques (RIBÉ, 1995, pàg. 113) i terra sigil·lata.

A la cova de la Rasa (Mediona), es trobà un bol realitzat en ceràmica campaniana B de la forma Lamboglia 1 (RIBÉ, 1995, pàg. 113).

A les coves del castell de Gelida, també apareix ceràmica ibèrica pintada (CARAFÍ MORERA I MAURI MARTÍ, 1984).

La cova de la Guineu (Font-rubí): s'ha documentat un important conjunt de materials del segle II aC, associat a una estructura de foc (EQUIP GUINEU, 1994).

La cova de Mas Romeu (Calafell): el material dipositat al Museu Balaguer (Vilanova i la Geltrú) consisteix en ceràmica comuna ibèrica i d'emmagatzematge (ROS, 2000, làmina XII). No hi ha ceràmica fina, el que ens fa considerar que aquesta cova potser no va funcionar com una cova santuari.

Cova del Garrofet (Celma, Querol). Aparegué ceràmica ibèrica comuna, ceràmica ibèrica pintada i ceràmica campaniana B (TOMÀS, 1972).

Cova C de l'Arbolí (Arbolí). Es tracta d'un dels lots de materials ibèrics més important descobert en cova. Es diposità al Museu de Reus. Lamentablement fou destruït durant els bombardejos que patí aquesta ciutat el 1938 en el marc de la Guerra Civil quan encara estaven en fase d'estudi (VILASECA, 1934, pàg. 345-346; VILASECA, 1968, pàg. 349-350).

Interpretació funcional: ús i cronologia de les coves santuari

---

El material que proporcionen les coves santuari acostuma a ser escàs, sense que hi hagi un volum prou important de material ceràmic que ens indiqui que ens trobem davant de coves utilitzades com a zones d'hàbitat (amb alguna excepció, com la cova de Mas Romeu, a Calafell, on apareix material amforal). També sembla descartable la possibilitat que es tractés de coves d'enterrament, ja que el material recuperat no es correspon amb el propi dels enterraments ibèrics (TARRADELL, 1973, pàg. 34). L'escassetat de frag-

ments ceràmics ja fou apuntada, junt amb el fet que es tracta de petits vasos, pel doctor Miquel Tarradell (TARRADELL, 1973, pàg. 33). Els materials correspondrien a dipòsits culturals i votius. Genís Ribé considera que aquests dipòsits correspondrien a uns ritus relacionats amb la terra i el món subterrani, de caràcter ctònic (RIBÉ, 1995, pàg. 113).

La majoria de les coves santuari presenten ocupacions anteriors a època ibèrica: del paleolític, neolític, calcolític i bronze. En molts casos les freqüentacions del període ibèric poden restar desapercebudes perquè no deixen tants rastres com les ocupacions permanents. És possible que existeixin més coves que funcionin com a coves santuari durant el període ibèric que les que tenim presents. Respecte al fenomen de perduració de rituals en coves durant l'ibèric tardà creiem que és important tenir present la dinàmica del període. És un moment de canvis i segurament es fa necessari mantenir la cohesió de la societat a través d'aquest tipus de ritual. El monument funerari de Sant Martí Sarroca (RODÀ, 1998) pot ser un altre exemple d'aquest procés de confirmació ètnica (ROS, 2000, pàg. 118-125). Això explicaria per què en aquests moments, lluny de desaparèixer, les coves santuari ibèriques proliferen (ROS, en premsa). Un fenomen similar sembla que es produï en el probable santuari del Montgròs, al massís del Garraf, on en època tardana hi ha un major volum de «dipòsits». Els «dipòsits» estan constituïts per recipients de mida molt petita que no semblen indicar un hàbitat estable. Magí Miret relaciona aquest augment de freqüentació del santuari durant els segle II-I aC amb les transformacions que va patir el poblament ibèric a conseqüència de l'ocupació romana (MIRET, 1996, pàg. 288). D'un altre cantó s'observa la introducció d'elements de culte romans, com les *arulae* en alguns establiments que semblen ibèrics (ROS, en premsa). El conjunt dels indicis sembla assenyalat que hi ha una doble reacció ideològica davant de la conquesta romana: per una banda l'acceptació d'elements foranis i per l'altra la reafirmació dels propis davant la desestructuració de la societat ibèrica. No és estrany ja que el món cultural és un dels últims refugis en les etapes de transició ja que es reforça per reafirmar el caràcter de la comunitat davant de la nova societat cap a la qual s'evoluciona.

Interpretació territorial: santuaris i fronteres, el cas del massís del Garraf

---

En una anàlisi centrada en el sud i sud-est peninsular s'ha assenyalat la possibilitat que els santuaris s'ubiquessin en les zones considerades com a fronteres, responen a conceptes religiosos de nivell tribal (GRACIA, 1997, 398). Desconeixem si aquest és el cas de les coves santuari del massís del Garraf. Certament la situació és diferent a la de les coves del sud i sud-est peninsular que registren un major nombre de freqüentacions i objectes votius.

D'altra banda, però, convindria fixar quina és la frontera entre la Cessetània i la Laietània. Tradicionalment s'ha considerat, a partir de la lectura de Plini el Vell (Nat. His. III, 4, 21), que el territori cessetà s'estenia cap al sud fins al coll de Balaguer, on devia ser el límit amb els iler-cavons; vers l'oest, la frontera s'ha situat a la zona de Montblanc i les serres que delimiten el Camp de Tarragona i la Conca de Barberà (serra de l'Argentera, muntanyes de Prades); el límit nord-oriental i septentrional, finalment, s'ha situat al massís

del Garraf, el curs de l'Anoia i les serres de la Llacuna i de Puigfred (BOSCH GIMPERA, 1932, pàg. 389; TARRADELL, 1962, pàg. 243; POU, 1993, pàg. 183, ASENSIO *et al.*, 2001, pàg. 253). Els límits anteriorment exposats encaixen bé en el mapa resultant de l'aplicació dels polígons de Thiessen (fig. 2), a partir de les capitals dels protoestats ibèrics del nord-est peninsular (SANMARTÍ, 2001, pàg. 26).

Pot existir, però, un problema si rellegim Plini, ja que segons aquest autor (Nat. His. III, 4, 21) els laietans se situen a partir del riu Rubricatus (riu Llobregat). Si considerem certa aquesta afirmació pot resultar que la totalitat del massís del Garraf, així com també el marge dret de la plana del riu Llobregat, se situa dins de la Cessetània. Divereses precisions poden resultar útils per tal d'assimilar aquesta informació. És possible que els erudits romans en el moment de definir la geografia ibèrica prestessin més atenció al curs del Llobregat, en considerar-lo un accident geogràfic més important, que no pas al massís del Garraf. També s'ha de valorar que el concepte de frontera quan tractem de protoestats no es pot aplicar de la mateixa manera que en l'actualitat (CASTRO; GONZÁLEZ, 1989). Creiem que *grosso modo* es pot afirmar que en època ibèrica tant la Cessetània com la Laietània s'articulen bàsicament com a unitats territorials estructurades al voltant de les unitats d'explotació primàries que serien les planes (penedesenca i Camp de Tarragona en el cas de la Cessetània i les planes litorals del Maresme i el Vallès en el cas de la Laietània). Dins d'aquest esquema unitats com el massís del Garraf ocupen una posició subsidiària ja que no esdevenen unitats d'explotació econòmica directa. Es tractaria de territoris d'adscripció tribal poc concretada que potser encaixaria millor en la definició de «terra de ningú». És per això que plantegen que fora possible, fins i tot, que tant el massís del Garraf com el Llobregat actuessin com a frontera entre la Cessetània i la Laietània. No hem d'oblidar que ens trobem davant de formacions polítiques del tipus d'estat arcaic (SANMARTÍ, 2001, pàg. 32).

Bibliografia

ANÒNIM (atribuït a Serra Ràfols) (1955-1956). «Prospecciones en cuevas de la comarca del Penedès (Barcelona)». *Ampurias*, XVII-XVIII, pàg. 209.

ASENSIO, David; MORER, Jordi; RIGO, Antoni; SANMARTÍ, Joan (2001). «Les formes d'organització social i econòmica a la Cossetània Ibèrica: noves dades sobre l'evolució i tipologia dels assentaments entre els segles VII-I aC». *Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental. Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret*. Monografies d'Ullastret, 2, pàg. 253-271.

BLASCO, Anna; EDO, Manuel; MILLÁN, Manuel; BLANC, Marta (1981-82). «La Cova de Can Sadurní. Una cruïlla de camins». *Pyrenae*, 17-18, pàg. 11-34.

BOSCH GIMPERA, Pere (1932). *Etnologia de la Península Ibèrica*. Barcelona: Editorial Alpha, 271 pàg.

CARAFÍ MORERA; MAURI MARTÍ, Alfred (1984). *El castell de Gelida. Síntesi arquitectònica, històrica i literària per al seu millor coneixement*. Sant Sadurní d'Anoia: Associació d'amics del Castell de Gelida/ Dep. Cultura Generalitat Catalunya, 88 pàg.

CASTRO, P.V.; GONZÁLEZ, P. (1989). «El concepto de

frontera: Implicaciones teóricas de la noción de territorio político». *Arqueología Espacial*, 13, pàg. 7-18.

CEBRIÀ, Artur; RIBÉ, Genís; SENABRE, M. Rosa (1991). «L'Arqueologia a l'Alt Penedès: estat de la qüestió als anys 90». *Miscel·lània Penedesenca*, pàg. 37-135.

COLL MONTEAGUDO, Ramon; CAZORLA CARRERA, Fernando (1998). «Una cueva-santuario ibérica en el Maresme: 'La cova de les Encantades' del Montcabrer (Cabrera de Mar, Barcelona)». *Actas del Congreso Internacional Los iberos, príncipes de occidente. Las estructuras de poder en la sociedad ibérica*. Barcelona, pàg. 275-282.

EQUIP GUINEU (1994). «Elaboració d'una cronoestratigrafia per a la prehistòria del Penedès». *Tribuna d'Arqueologia*, 1993-1994, pàg. 7-24.

FERRER SOLER, Alberto (1953-1954). «La cueva del Batlle-Vell, de Pontons (Barcelona)». *Ampurias* XV-XVI, pàg. 117-136.

GIL-MASCARELL, M. (1975). «Sobre las cuevas ibéricas del País Valenciano. Materiales y problemas». *Saguntum*, 11, pàg. 281-332.

LUCAS, M. Rosa (1983). «Santuarios y dioses en la Baja época ibérica». *Mesa Redonda sobre la Baja época de la cultura ibérica*. Madrid, pàg. 233-293.

MIRET I MESTRE, Magí (1996). «El jaciment del Montgròs: lloc de guaita o santuari d'època ibèrica?». *Miscel·lània Penedesenca* XXIV, pàg. 269-289.

POU, Josep; SANMARTÍ, Joan; SANTACANA, Joan (1993). «El poblament ibèric a la Cessetània». *Laietània* 8. Mataró, pàg. 183-206.

RIBÉ I MONGE, Genís (1995). *L'empremta del passat a Mediona. Del Paleolític a l'Antiguitat tardana*. Mediona: Ajuntament de Mediona, 186 pàg.

RODÀ DE LLANZA, Isabel (1998). «La difícil frontera entre escultura ibèrica y escultura romana». *Actas del Congreso Internacional Los iberos, príncipes de occidente. Las estructuras de poder en la sociedad ibérica*, pàg. 265-273.

ROS MATEOS, Alejandro (2000). *El poblament ibèric tardà i la romanització del Penedès*. Memòria de llicenciatura inèdita. Barcelona: Universitat de Barcelona, 176 pàg.

ROS MATEOS, Alejandro (en premsa). «El món ibèric tardà i la romanització al Penedès». *Fonaments*, 10.

SANMARTÍ, Joan (2001). «Territoris i escales d'integració política a la costa de Catalunya durant el període ibèric ple (segles IV-III aC)». *Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental. Actes de la Taula Rodona celebrada a Ullastret*. Monografies d'Ullastret, 2, pàg. 23-38.

SANTACANA MESTRE, Joan (1974). «La cueva de la Guà, Sant Jaume dels Domenys (Tarragona)». *Miscel·lània Arqueològica*, II, pàg. 339-344, Barcelona.

TARRADELL, Miquel (1962). *Les arrels de Catalunya*. Barcelona: Ed. Vicens Vives, 322 pàg.

TARRADELL, Miquel (1973). «Cuevas sagradas o cuevas santuario. Un aspecto poco valorado de la religión ibérica». *Memoria de Instituto de Arqueología y Prehistoria de la Universidad de Barcelona*; pàg. 25-40.

TARRADELL, Miquel (1979). «Santuaris ibèrics i ibero-romans a llocs alts». *Memòria de l'Institut d'Arqueologia i Prehistòria de la Universitat de Barcelona*. Barcelona, pàg. 35-45.

TOMÀS I CORRETGÉ, Xavier (1972). «El hallazgo por primera vez en una cueva, de tres fragmentos, correspondientes a tres ollas cinerarias ibéricas». *EspeleoSie*, 12, pàg. 27-54.